

ržaja i snižavanjem standarda. Tretirajući publiku kao pasivne i nepunoletne konzumente, ova sredstava im pružaju iluziju brisanja jasne granice između javne i privatne sfere, dajući im, između ostalog, i mogućnost da se povremeno izjadaju i isporavljaju.

Kultura koja se širi preko sredstava masovnog opštenja je kultura spoljašnje integracije i unutrašnjih kompromisa. Kulturalna potrošnja je u službi ekonomskog i političke propagande, tako da depolitizovana potrošačko-kulturalna javnost apsorbuje glasačku političku javnost.⁵ Publiku može da čita, da sluša i da gleda, ali ne i da sudjeluje u odlučivanju o bitnim društvenim pitanjima. Dobijajući informacije u prerađenom i vešto doziranom obliku, ona postaje osakačena i prikraćena u svojoj ulozi aktivnog, samostalnog i samosvesnog političkog subjekta. Komunikacija je tu ne samo jednosmerna i posredna, već i u visokom stepenu ideologizirana.

Takav položaj i uloga sredstava masovnog opštenja zahtevaju i odgovarajući tehnički izgled i njegove stalne inovacije. O tome najbolje svedoče kako rastreseni prelomi u novinama, krupni i po mogućству što »efektniji« naslovi, kao i raznovrsne i što bizarnije ilustracije, što sve, u eri žurbe kao stila života, treba da skrati i olakša »konsumiranje«, a uz to i da privuče sve ravnnodusniju i zasićeniju publiku.

Presudan korak u pravcu komercijalizacije sredstava masovnog opštenja učinjen je sa objavljinjanjem oglasa. Konkurenca putem reklama počela je da dopunjuje, ako ne i da zamjenjuje, konkurenčiju putem cena i kvaliteta. Javnost se tako pretvorila u medijum reklame, koja svome objektu pribavlja autoritet predmeta od javnog interesa.⁶

zoran dordević

Za sakupljače i odašiljače obaveštenja važi skoro isto što i za njihove čitaoce, slušaoce ili gledaoce. Od njih se traže brzina reagovanja i površna obaveštenost, koje idu na uštrb dubine i preciznosti misli, kao i lepote i jasnoće stila. U nevidenoj trci za vreme, da bi se preduhitirala konkurenca, novosti se serviraju neohladene, pre njihovog potpunijeg proveravanja i ozbiljnijeg komentarisanja. Traganje za senzacionalnim vestima postaje glavni zadatak sredstava masovnog komuniciranja, pošto prezentirane novosti treba da šokiraju, ili barem uzbude, publiku, čiji donji prag draži postaje iz dana u dan sve viši. Tako ova sredstva postaju neka vrsta novog »opijuma za narod«.

Osnovni kriterijumi njihove uspešnosti postaju ostvarena dobit na tržištu i mogućnosti uticaja na oblikovanje javnog mnenja. Da bi se to postiglo, neophodno je neprestano razvijati brzinu prikupljanja i veština atraktivnog serviranja informacija, kao i sposobnost izlaženja u susret željama najšireg kruga potrošača ove specifične i lako kvarljive robe. Njihovo neprekidno dejstvo dovodi do apatije, zasićenosti i ošamućenosti javnog mnenja, pa se uvelikor mjeru iznova tražiti dotad nepoznata sredstva njegove revitalizacije.

U takvim uslovima javno mnenje se ne samo svodi na predmet manipulacije, nego i eksperimentalne i kvantifikovane analize. Ovo otud što su se vlađajući slojevi uvek trudili da na vreme saznaju i u posljednjem pravcu ušmere reakciju mnoštva, a za to su im, još od vremena starog Rima, stajala na raspolaženju dva oprobana i vrlo delotvorna sredstva — *panem et circenses*. Pored ovih, još uvek aktuelnih, moderno potrošačko društvo koristi i neka druga sredstva, iz njih izvedena i s njima povezana, a ne manje efikasna: trka za potrošačkim dobrima, jagma za sredstvima uživanja, industrijalizovana dokolica i sl.

Važnu ulogu u modeliranju javnog mnenja imaju depolitizacija i dezideologizacija, koje nisu izabrane već su vešto narhetnute. Ovo stoga što se pasivizirana masa, koja se nalazi u stanju inercije i apatije, najlakše podaje spoljašnjem vodenju. Time se prečutno ozakonjuje marginalizovana uloga najširih društvenih slojeva u političkom životu. U naknadu za to, izlaz se traži na drugoj strani — pre svega u sferi slobodnog vremena, zabave i dokolice.

Kako se, prema tome, u ambivalentnoj strukturi javnog mnenja skrivaju i intencija postvarenosti i intencija umnosti, neophodno je ne samo praviti jasnú razliku između njegove manipulativne i kritičke funkcije, nego i odlučno razvijati ovu potonju na račun one prve.

1) Jürgen Habermas, *Javno mnenje*, Kultura, Beograd, 1969., str. 7.

2) Karl Marx, *Kritika Hegelove filozofije državnog prava*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960., str. 41. i dr.

3) Karl Marks, *Birokratija i javnost*, Vuk Karadžić, Beograd, 1965., str. 34.

4) videti: Rudi Supek, *Ispitivanje javnog mnenja*, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb, 1981., str. 44. i dr.

5) J. Habermas, *Javno mnenje*, str. 221-224.

6) Isto, str. 239.

tolerancija i pluralizam kultura

dragan koković

Kultura nije uvek homogena već se račva na podkulturne koje su svojstvene grupama i institucijama.

Pdkultura, pojam koji je u sociologiju uveo Albert Koen, obuhvata, u okviru celine, poseban način života, vrednosni sistem, ideje, norme i pravila ponašanja. Ona se odlikuje određenim značenjem stil, osobenim stavovima i uvek predpostavlja grupu koja je nosilac takve orientacije (mladi, stari, sportisti, estradni umetnici itd.). Podkultura nije izolovana u odnosu na univerzalnu i vladajuću kulturu, već je samo relativno zaokrugljena. U tom smislu ona se može definisati kao skup vrednosti, pravila, normi i ponašanja koje članovi neke grupe usvajaju, preferiraju, poštuju, naglašavaju i podstiču daljnji razvitak. Podkultura se uvek javlja u vezi sa određenim društvenim grupama i mnogi sociolozi ovaj naziv koriste za označavanje kulturne osobenosti slojeva i položaja koje pojedinci zauzimaju. Podkultura izražava osobenosti na nivou pravila ponašanja, odevanja, ukusa, zabave, raznovrsne profesije i slobodna zanimanja. Tako na primer, govori se o kulturi grada i sela, mlađih i starih.

Podkulturu određuje upravo razlikovanje njenih vrednosti od vrednosti dominantne, legitimne kulture, koja se u sociološkoj literaturi često naziva »roditeljskom« ili »matičnom« kulturom. Podkultura može biti povlastica koja pripada samo nekim, ali se prenosi i nameće kao uzor drugima. Zajednički način života naročito životni stil, kao i sudbina grupe, predstavljaju osnovu za oblikovanje podkultura, koje ne znače izolovanost već predpostavljaju raznolikost. Naravno, ako mislimo na različitost »moramo misliti na jedinstvenost«. Dijalektika delova i celine kulture sastoji se u sledećem: pluralizam institucija ne dovodi u pitanje jedinstvenost društva niti specijalizaciju pojedinca, jedinstvenost kulture čiji je izraz bazična ličnost. Podkulture su najbolji dokaz da »funkcionisanje kulture nije podredeno odvojenim potrebama sa kojima se može manipulati, kao što su sporedne potrebe koje podstiče potrošačko društvo ili potrebe koje proizvoljno određuje jedna paternalistička ideologija.¹

Kultura se podvaja na raznovrsne delatnosti sa posebnom svrhom. Tako se stvara niz podkulturna koje se ne moraju suprostavljati širem globalnom sistemu. One se samo organizuju oko određenih vrednosti koje su opšte društveno prihvate, ali se tim vrednostima, na nivou podkulture, pridaje veće značenje. Podkulture kazuju na nestajanje celovitosti, ideje celokupnosti. Dominantna ili vladajuća kultura prihvata samo ono što je već odavno postala sastavnim delom socio-kulturnog kompleksa ili tradicije i što je izgubilo na vitalnosti i kreativnom potencijalu. Podkulture predstavljaju pokušaj obnavljanja aktivnijeg učešća u kulturi; »skreću pažnju na veći i ništa manje težak koncept kulture«, označavaju »slom saglasnosti« i najavljuju simboličko krenje društvenog rada. To je otpor kroz stil.² Novi stilovi su uvek privlačili pažnju, ali su ponekad na sebe navlačili žestoko neodobravanje u pokušaju da odstupi od ustaljenih normi, obrazaca ponašanja, mišljenja i delovanja.

Podkulture predstavljaju proces odredene diferencijacije, koji odgovara društvenim iskustvima grupe. U pitanju su »varijeteti jedne iste kulture, njeni različiti pojmovi oblici koji nemaju isto vrednosno značenje ali imaju zajedničku osnovu« (O. Žirar). Podkultura označava novi kulturni pluralizam, proces decentralizacije kulture, »okvir diferenciranih sistema vrednosti u jednom društveno-kulturnim sistemu, što različito važe za različite društvene grupe i za pojedince koji zauzimaju različite položaje u okviru jedne hijerarhijski stratifikovane grupe. Kojoj će podkulturi pojedinačno pripadati zavisi najpre od društvenog statusa njene porodice (...). Određeni je naravno reč o najverovatnijoj distribuciji u jednom stratifikovanom društvu, što ne znači da pojedinačno ne može da »raskine lanac« svoje podkulture ako ga ona sputava i da se osvoji vrednosni sistem druge društvene grupe i podkulture kojoj objektivno, prema svom društvenom položaju, ne pripada, odnosno da stvari sopstveni vrednosni sistem koji se ne uklapa u potpunosti ni u jednu podkulturnu«³ — što je rede. Najčešće podkultura označava pripadnost svojoj društvenoj grupi i naglašavanje osobenog sistema vrednosti, u velikoj meri podkultura, označava saglasnost. Kultura nije homogena i u okviru jedne kulture može izrasti niz raznolikih stilova. Izučavanje podkulturna, njihovo uvažavanje, nije samo rezultat »terminološke gladi«, već uvažavanje promena u savremenom načinu života koje upozoravaju da se o kulturi ne može govoriti u jednini (»kultura uopšte«). Na protiv, postoje »kulture«, čitava distribucija načina i stilova življenja, lepe različitih kulturnih dijalekata.⁴

Podkulture su svojevrsni procesi objektivizacije koje uključuju određene tipove društvene organizacije i odnose u svakodnevnom životu pojedinca. One označavaju grupni život, način na koji određene grupe žive i »način na koji obnavljaju svoje postojanje«.

Pitanja odnosa među kulturnama i subkulturnama »drugačije je u okviru istog društva, i koje zajednički dele istu gradu i istorijske uslove, svakako se razumeju i u izvesnom stepenu jedne sa drugim dele svoje kulture.⁵ U društvinama gde postoji nejednakost u kulturi kao rezultat društvene nejednakosti koja proistiće iz klasne podele i društvene podele rada, vladajuća kultura će uvek, pokušati da se nametne po ustaljenom sistemu da su vladajuće ideje uvek ideje vladajuće klase i nastojati da sebe predstavi kao kulturu uopšte. »Ona će težiti da odredi, svojim okvirima obuhvati i pripoji sve ostale kulture. Pogledi na svet koje ona

izražava, ukoliko nisu osporavani, nastojaće da se prikažu kao najprirodnija, sveobuhvatna, univerzalna kultura. Ostale kulturne konfiguracije neće biti samo podredene ovom preovladajućem redu; one će ući u borbu sa njima, pružaće otpor ili će zbaciti njenu vladavinu, njenu hegemoniju. Borba između klase oko grade i društvenog života, na taj način uvek podrazumeva i oblike stalne borbe, oko raspodele kulturne moći.⁶

Vladajuća klasa upravlja celokupnim društvenim životom, ne samo uz pomoć prinude, već i kulturnom hegemonijom koju ima. Radnička klasa mora da se suprostavi kulturnoj hegemoniji. Evidentno je da klasnu podelu prati kulturna podela i moć. Slično odnosima između klase »svako povećanje pritiska od strane vladajuće kulture izaziva uvraćanje osporavajuće kulture i supkultura.«⁷

Sukobljavanje klase i na polju kulture nastaje zbog isticanja u pravi plan vodećeg položaja dominirajuće kulture i ideologije.

Potrebno je uočiti »da hegemonija po samoj svojoj prirodi, nikad nije dovršena jer se javljanje novih kulturnih aktivnosti, koja, zajedno sa činjenicama da su mnoge zaostale aktivnosti i dalje aktivne, nužno komplikuje samozvanu dominantnu kulturu.«⁸) Sve to utiče da posle Drugog svetskog rata »erozija sistema klasnih kultura postaje vidljiva, a kulturni relativizam dobija polet. Upravo od tog datuma, na primer, odredene stilove života, odredene kulturne pravice, naročito mladi mogu slobodnije usvajati, a odredene kulturne navike, do tada vezane isključivo za klasu, generalizuju se u društvo. Pored toga 'druge kulture' počinju da naveliku usvajaju način ponašanja i običaje koji vladaju u Zapadnoj Evropi.«⁹⁾ Videne iz tog ugla, kulture su bili zatvoreni svetovi koji su mogle birati da ostanu zatvorene ili da se otvore rizikujući da izgube svoje osobnosti i da postanu slabe u odnosu na zapadnu kulturu.

Takav pojam »drugih« kultura podudarao se sa kulturnom podelom koja je postojala u zemljama u kojima je prodirao kapitalizam. Kulturni relativizam koji je svoj revolt okrenuo i protiv »fosilizacije« »klasnih kultura« i protiv »etnocentrčnog« kulta »jedinog i jedinstvenog«, tj. zapadnog nasledja — jednostavno je pobedio. Beskonačna raznolikost, pluralizam životnih stilova, iščezavanje egnocentrčnih klasnih kultura utopljениh u samozadovoljstvu, postavlja mnogobrojne probleme. Ako klase zakržljaju, ako su kulture umnožene sve do mrvljenja da li je onda moguća racionalna i pametna moć odlučivanja — pita se A. Heler.¹⁰⁾

— Alternativne vrednosti i životni stil koji joj protivreči i predstavljaju stvarnu alternativu, dominantna kultura ne prihvata olako jer »svako značajno nastajanje novoga, koje je izvan dominantnog modela ili mu je suprotno, nailazi na velike teškoće. Ima mišljenja »da hegemonijski poredak mora biti dovoljno fleksibilan kako bi mogao da uključi u sebe protivrečne pojave; doista, u tome se sastoji njegovo prefinjeno lukavstvo, za razliku od grubljih nastojanja da se obezbedi saglasnost. U stvari, samo pomoću nastojanja da u sebe uključi sukobljene vrednosti i definicije stvarnosti, i da izmiri, dominantna kultura ostaje istinski dominantna, zadržava se u zdravom razumu datog vremena.«¹¹⁾

Kultura kao način života »grupe ili klase, značenja vrijednosti i ideje koji su otečetovorene u ustavovanju, društvenim odnosima, sustavima vrednovanja, čudorenju i običajima... je osobiti oblik u kojem su izraženi taj materijal i ta organizacija života... Kultura je vrsta struktuiranja i oblikovanja socijalnih odnosa jedne grupe; ali ona je i vrsta doživljavanja, razumevanja i interpretiranja tih oblika.«¹²⁾ Ova odredba kulture ukazuje da u savremenom svetu, u klasnim društvinama ne postoji samo vladajuća i dominantna kultura.

Druge grupe i klase mogu izražavati svoju kulturu, »primjerna i kustva u vlastitoj kulturnoj konfiguraciji. One mogu biti kao kontrakultura u otvorenom sukobu sa vladajućom klasom te pokušati oslabiti i slomiti njezinu kulturnu hegemoniju; borba za društvenu i političku vladavinu zadobiva uvjek i karakter borbe za kulturne definicije i obrasce tumačenja. Podredene kulture mogu, pak, dulje razdoblje i koegzistirati s dominantnom kulturom,«¹³⁾ ali mogu ići sve do samoisključenja i otvorenog suprostavljanja.

Subkulture »mame« omladinu u jedno izdvojeno društvo »kome se laska i pripisuje da ima sopstvenu kulturu različitu od kulture odraslih, svoje herije i svoje bitke.« Podkulture predstavljaju oaze istinskih kultura — kulture kao načina proizvodnje života, u kome je pojedinac središte u smislu stvaranja kulture, kreiranja života. Kultura savremenog društva podeljena je na niz podkultura, kontrakultura, a unutar njih se mogu javiti i alternativne kulture. Sve više dolazi do izražaja različitost čitave grupe od onoga što je ta grupa bila juče, a ne više razlike u okviru grupe. Podkulture mogu predstavljati prostor za novu osećajnost, samosvojnost, samoizraz, individualizaciju i kreativnost. S druge strane, kako zapaža Koen, podkulture mogu biti »manje lokalizovanje i differenciranje strukture unutar kulturnih mreža... Subkulture se oblikuju na temelju distingtivnih aktivnosti i tačaka kristalizacije grupe. Mogu biti slabije ili čvršće povezane. Takve subkulture samo su slabije definirane struje ili miljeji unutar središnje kulture; one ne poseduju samosvojni svijet. Druge razvijaju jasan, koherentan identitet i strukturu,«¹⁴⁾ artikulišu svoj stav protiv određenog načina života, vladajuće kulture koja svoj »vladajući sadržaj temelji na superiornosti načina proizvodnje života, bilo na prinudi (u onim povjesnim situacijama u kojima je određeni socijalni oblik s datim oblikom kulture prevaziđen u historijskom smislu) bilo na jednom i drugom.«¹⁵⁾ Nosioci protiv kulture otvoreno se suprostavljaju vladajućoj kulturi, teže njemom rušenju sa željom da je zamene svojom kulturom. Ipak, zapaženo je da se specifičnost kontrakulture nalazi u njenoj želji da bude alternativa postojećoj ili vladajućoj kulturi. Ona uspeva da artikuliše samo neke aspekte društvenog života; Celina joj izmiče jer i ona ne uspeva razraditi svoj alternativni koncept s obzirom na sve. Vrlo često kontrakultura se ograničava na područje tzv. duhovne kulture, muzike itd. Alternativna kultura bi moralna obuhvatiti celokupnost načina proizvodnje života (ekonomija, duhovna proizvodnja, socijalne i političke strukture, moral, običaji). Nosioci kontrakulture su često idealistički orientisani s obzirom na svoje shvatatanje kulture, proizvodnje, morala, duhovne strukture društva.

Ipak, pojam podkulture se zadržava za grupe koje nisu u sukobu sa širim globalnim sistemom i njihovim vrednostima; za grupe čija je osobnost sukob sa vrednostima konkretnog društva, najčešće se koristi pojam protivkultura. Podkultura se zadovoljava nekim simboličkim oblicima otpora sa ritualom kao značenjem stila (bedževi, govor, rečnik, odevanje, moda itd.).

Istraživači podkulture smatraju da dolazi do seljenja kreativnosti na područje podkultura koje počinju, sve više, da predstavlja osnovu socijalizacije, kulturalizacije i individualizacije. U pitanju je nova osećajnost i novi elementi u načinu ljudskog življena. Podkulture najčešće obuhvataju vrednosti koje nisu podvrgnute institucionalizaciji. Po tome se one razlikuju od kulture u klasičnom smislu, a stilovi pomoću kojih identifikujemo podkulture nisu »visoki umetnički stilovi«. Kultura za njih najčešće predstavlja intenzivni sistem komunikacije, mogućnost da svaku razmišlja i bira, da bude sposoban da odluci i izvrši selekciju, učestvuje u životu društva, da stvara kulturu po meri sopstvene motivacije. Podkultura nije »diktatura nad potrebama«, ona je u sukobu sa onima koji ne uspostavljuju komunikaciju sa pojedincem, ali koji apriori znaju rešenje svih njihovih problema, potreba i želja. Podkultura može ponuditi određeni identitet za kojim pojedinac traga.

Kultura ima integrativnu funkciju. Ona je »vezivna snaga koja spaja aktere, ali ona takođe stvara i elemente razjedinjenja. Stanovište koje vidi kulturu samo kao vezivnu snagu, neistorijsko je i idealističko. U svakom složenom društvu kultura i razjedinjuje, jer složeno društvo, po definiciji, obuhvata razne podgrupe i podkulture, koji se sa dominantnom kulturom dominantne klase bore za legitimnost svojih vrednosti, ponašanja i načina života. Dominantna klasa služi se kulturom da bi ozakonila svoju kontrolu nad podredenim slojevima... Mi se radamo u društvenim klasama, složeno stratifikovanim, sa određenim načinima života, koji lokalno oblikuju regioni i susedstva.«¹⁶⁾ Društvenu podelu neminovno prati kulturna podela gde grupe koje postoje u okviru istog društva razlikuju i u izvesnoj meri međusobno »dele kulture«. Kulture su različito rangirane i u suprotnosti su jedna prema drugoj, tj. u odnosima sa subordinacije ili dominacije duž skale »kulturne moći«. Dominantna kultura se predstavlja kao jedna kultura, ali ona nije nikad homogena. Podredene kulture kao što je zapaženo ne moraju uvek biti u otvorenom sukobu sa dominantnom kulturom.

Podkulture se formiraju oko osobnih aktivnosti i »žarišnih interesa« grupe. Pojedine podkulture su samo slabo odredljive oblasti ili miljei unutar »matične« kulture: one nemaju nikakav poseban sopstveni »svet«. Druge, pak razvijaju jasan, koherentan identitet, relativno čvrste veze, koje ljudi okupljuju oko posebnih aktivnosti, žarišnih interesovanja grupe i određene teritorije.¹⁷⁾

Podkulture obuhvataju strukturalne i individualne probleme. One se okreću problemima društvene strukture i implicitno sadrže kritiku društva.

Izučavanje podkulture je višestruko korisno. Podkultura predstavlja »kompromisno rešenje između dve kontradiktorne potrebe: potrebe da se stvoriti i izražiti nezavisnost i razlika od roditelja (...) i potrebe da se održi roditeljska identifikacija.« (Koen). Za Koenu »latentna funkcija« podkulture bila je da (...) izraži i razreši, premda magično, kontradikcije koje su ostale sakrivene ili nerazrešene u roditeljskoj kulturi.¹⁸⁾ Po njemu, studije o savremenim podkulturama su korisne:

1. Podkulture nude rešenje, mada na magičan način, za određene strukturalne probleme, stvorene unutrašnjim protivrečnostima društveno-ekonomskog sistema koji svi doživljavaju. Ovi problemi su često klase prirode, a doživljavaju se kao generacijski.

2. One nude kulturu iz koje se mogu izdvojiti određeni elementi, kao što su stil, vrednosti ideologija i način života. Ovi kulturni elementi mogu se upotrebljavati za ostvarenje identiteta van onoga koji pripisuje škola, kuća, posao.

3. Alternativni oblik društvene realnosti je, tako, doživljen, ukorenjen je u klasnoj kulturi, ali ga posreduje susedstvo, ili kao simboličku zajednicu prenose mass-mediji.

4. Svojim izražajnim elementima podkulture pružaju način na koji se može osmislit slobodno vreme, koje je bilo odvojeno od instrumentalnog i mehaničkog sveta rada.

5. Podkulture nude pojedincu rešenje za određene egzistencijalne dileme. U pitanju je raznovrsnost stilova i njihov značaj u stvaranju identiteta mimo posla i škole (tzv. »sekundarna socijalizacija«). Pripadnici određene podkulture sami ostvaruju identitet, nasuprot identitetu koji im je pripisan.¹⁹⁾ Nekada izvesni obrasci ponašanja mogu da dodu u oštriju sukob sa bitnim ciljevima kulture. Tad oni postaju svojevrsna patologija (alkoholizam, prostitucija, droga).

Övakva »iskakanja« i sukob sa vladajućom kulturom naziva se protivkultura. U sociološkoj literaturi je prihvaćeno stanovište da do kontrakulture najčešće dolazi:

1. Kad je jedinka i neka društvena grupa prisiljena na lišavanje (»frustracija«). Primer za to su: blokiranje ambicija u vezi sa zanimanjem i ugledom ili isključenje iz procesa komunikacije. 2. Kad nastane poremećaj, konfuzija u sistemu vrednosti neke jedinke i društvene grupe. (Kad negativne ili niže vrednosti izbiju u prvi plan.) Naročito je to vidljivo kad nastupi razaranje i slom sistema vrednosti.

3. Kad postoji odsustvo socijalne kontrole. Moglo bi se, međutim, postaviti pitanje koliko čvrsta socijalna kontrola vodi kontrakulturnom ponašanju. Neelastična i netolerantna ponašanja roditelja napr. mogu voditi u kontrakulturna ponašanja. (M. Yinger)

Da bi se jasnije shvatio kulturni, potkulturni i protivkulturni nivo, pokazaćemo to na primeru omladine. Na opštekulturnom nivou omladina usvaja opštekulturne teokvine i norme, putem socijalizacije ona dobija određeno vaspitanje.

U subkulturnoj ravni omladina ima izvesne specifične norme kulture i ponašanja (interes za modu, plesove, igre, način govora (žargon) itd. Na nivou protivkulture mogu se javiti razni patološki oblici (droga, prostitucija), nešto što je u suprotnosti sa »smisalom kultu-

rom». Na Zapadu se kontrakulturni pokret javio u smislu »velikog odbijanja« (Markuze) i vodenje specifičnog načina života (komune).

Protiv-kulture (kontrakulture) »nastaju iz podkultura, koje zajedno sa dominantnom kulturom sačinjavaju socijalno-kulturni kompleks. To znači da je on unutar sebe beziznimno pocjepan na različite, a ponekad antagonističke djelove. Naime, i dio subkultura suprostavlja se dominantnoj kulturi: ono što jednu subkulturnu pretvara u kontrakulturu jeste uspešan napor njenih pripadnika da svoj projekt načina društvene proizvodnje života uspostave kao antagonistički i konkurentski dominant. To znači da se socijalne grupe koje nose tu kontrakulturu suprostavljaju vladajućoj klasi društva i dominantnom obliku društvene proizvodnje života općenito. Usled toga se kontrakulture redovito javljaju u obliku socijalnog pokreta«²⁰. U tom smislu se može reći da je kontrakultura subkulturna koja je uspela da artikuliše svoj stav protiv određenog načina života da ga podigne iznad simboličkih oblika protesta zavisti i prezira. Ona nije stičajno poput subkulture već, s vremenom na vreme uspeva da zauzme mesto dominantne kulture, da ponudi alternativu za dati, nametnuti način života. Kontrakultura, dakle, predstavlja one kulturne elemente koji osporavaju sistem i vladajući način života. Kada nastupi društvena kriza, vladajući sistemi često nije spremna da za sebe veže kulturne stvaraoce i kreativne potencijale. To može postati prepreka za razvoj kulture. Svaka prepreka i frustraciona situacija može biti ishodište kontrakulture i mladalačkog bunda, protesta protiv tehnokratskog poimanja sveta i represije.

Teodor Rozak²¹ kontrakulturu definiše kao kulturu mladih koja se suprostavlja dominantnoj kulturi odraslih. To je »veliko odbijanje« da se živi životom svojih očeva, životom rasipništva, s tehničkim novotarijama sa kojima su okruženi, u svetu veštackih materijala koji iz dana u dan snižavaju kvalitet ljudskog življenja. Oni protestuju protiv društva obilja koje je »stvorilo bogastvo izbora i siromaštvo duha«. Vladajući način života ovi pokreti neostvaruju samo verbalno, već konkretnim načinom života koji vode. Dakle, sukobljene su dve kulture: vladajuća kao način života odraslih i kontrakultura kao način života radikalne omladine. Tehnokratska ideologija, totalna tehnokratija, stvaraju mit svemoci na kome izrasta vladajuća kultura. Nasuprot njoj kontrakultura se temelji na novom senzibilitetu, dubokom osećanju zajedništva. Pripadnici kontrakulture brine osiromašenje čovekovog života. Pitanje 'kako saznati' oni zamenuju pitanjem 'kako živeti'²².

Marginalne grupe suviše su male da bi se uspešno borile protiv velikih organizacija. Ima mišljenja, čini se opravdanih, da radikalni pokreti koji osporavaju kapitalizam, pridonose njegovoj regulaciji služeći mu kao sigurnosni ventil prema kome se usmerava masovna energija. Novi socijalni pokreti su preobrazili običaje, ponašanja, osećajnost, način mišljenja. »Tako se rodila kontra-kultura i kontra-moral, koji su industrijskim društvima podarili duhovni izlaz, slobodu delovanja, lagodu življenja kojih su bila sve lišenija. Revolucionarni u odnosu na sva-kodnevnicu, ta kontra-kultura i kontra-moral, to su mnogo manje kad je riječ o politici, jer zapravo oni samo menjaju ulje kotačima postojećeg poretku, nakon čega će se ovi još brže okretati«²³. Neverovatna je sposobnost kapitalizma da apsorbuje sve vidove pobune i protesta, da ih dobro unoviči jer do tada marginalni pokret i stil postaje lagodan za potrošnju. Sukob i protest, obeleženi atrributima radikalnog odbijanja i svim vrstama negatorskog ponašanja, počinje da sledi liniju neminovnog infiltriranja. Dolazi od utapanja i usisavanja svih pokreta od strane dominantne kulture sa naglašenim komercijalizmom u sferi muzike, ikonografije, mode i literature.

Uočeni komercijalizam se može identifikovati na primeru muzike gde se ovo područje kulture protuči čak i u vidu idealizovanog poseudo revolta. Muzika u seriji osigurava vrlo efikasno prilagođavanje društву, u »ovom smešnom svetu koji odrasli stvaraju«. — zapaža Žak Atali u inspirativnoj analizi i ogledu o ekonomiji muzike.²⁴ Kulturni univerzum muzike koji proizvode odrasli ima za posledicu stvaranje uniformiranih grupa. U njima se muzika doživljjava ustvari kao odnos a ne kao spektakl, kao činilac jednodušnosti i izdvajanja od sveta odraslih, a ne kao razlikovanje individualnosti svakog pojedinca. Život u snovima je »pop život«, utočište daleko od velikih mašina koje se ne mogu kontrolisati, priznanje individualne ravnodušnosti i kolektivne nemoći da se svet promeni. »Muzika ponavljanja postaje u isti mah i odnos i sredstvo da se nadoknadi odsustvo smisla sveta... Serijska muzika je dakle moćan faktor integracije potrošnje ujednačavanja, meduklase, kulturne homogenizacije. Ona postaje faktor centralizacije, uspostavljanja kulturnih normi i nastajanja posebnih kultura. Štaviše, ona je sredstvo za učutkivanje, konkretan primer roba koje govore umesto ljudi, monologa institucija.²⁵

Kontrakulturni pokreti, nekadašnji izazov tom redu, postaju deo stvarnosti. Iako su ukazivali na absurdnost svakodnevice industrijskih društava, na njihovu otužnost, ispraznost, ugnjetivački karakter, dominantna kultura ih koristi za svoje svrhe. Ona ih stvara, održava i iskorističava. Ipak, praksa je pokazala da svaki alternativni način života ne može da postane ništa više od životnog stila. Nastaje »eksplozija« životnih stilova ali je malo podkultura koje su razvile konkretan alternativni način života. Ograničavajući se na proizvodnju stilova, one neizbežno upadaju u mrežu dominantne kulture koja nove stilove jednostavno preuzima i preprodaje kao modu. Krug se tako zatvara. Nekadašnji pioniri protesta često zauzimaju pozicije protiv kojih su se borili. Snažni kritički duhovi postaju deo većnog mira institucija koje su uspele da umrte njihov angažman. Ono što je nekada »bilo arhetip nekonformizma i slobode«, čili i nestaje. Dominantna kultura asimilira pojedince pa i čitave društvene grupe s njihovim stilovima, pretvarajući ih u robu. Tako se pravi pomak od »proizvodnje života« ka »proizvodnji stilova«, koji se nude i dobro prodaju u sklopu savremenog spektakla. Nijedna od subkultura ne nudi osnovu na kojoj bi se okupili pripadnici drugih pokreta, jer nisu u mogućnosti da zadovolje celinu ljudskih potreba. U tome uspevaju samo one »koje svoj stil života razvijaju na način koji mu omogućuje da preraste u način p: oizvodnje društvenog života«.²⁶

Podkulture nastaju zbog nemogućnosti uspostavljanja načina ži-

vota za sve pripadnike određenog društva. Kultura shvaćena kao način života može da se proučava samo kao delimično prihvaćena od svih slojeva društva. Zbog toga nastaju različite podklulture i kontrakulture koje se međusobno razlikuju prema stepenu vitalnosti inovacije ili imitiranja dominantne matične kulture. Nastanak nacionalnih kultura uslovio je proces mrvljenja »planetarne kulture« i danas je teško govoriti o opštjljudskoj kulturi i civilizaciji. Novi socijalni pokreti nastaju u pokušaju da spontano izgrade sopstvene subkulture. Podklulture nastaju i usled društvene podele rada i različitih položaja koji se temelje na takvoj podeli. Formiraju se i u vezi sa društvenim ulogama. Retke su subkulture »koje okupljaju pripadnike međusobno veoma udaljenih socio-ekonomskih i obrazovnih grupa«...²⁷

Podkulture se mogu formirati mješanjem elemenata starih regionalnih kultura, prenošenjem starih elemenata iz veoma udaljenih kulturnih područja (napr. uticaj istočnočasnih religija na niz subkultura Evrope i Severne Amerike).

One nastaju i na temelju političkog opredeljenja kao i na »osnovi egzistencijalnog izbora pojedinca« koji zbog iste ili slične situacije reaguju na istovetan ili sličan način.²⁸

Podkulture i kontrakulture najčešće razvijaju u osobe osećajnost i stil života, nove elemente u načinu života. Tolerancija mora predstavljati osnovu za bujanje podkultura, nove osećajnosti i novih ljudskih potreba.

1/ M. Difren *Umjetnost i politika*, Svjetlost, Sarajevo 1982, str. 81.

2/ Videti: D. Hebdidž, *Podkultura-značenje stila*, Rad, Beograd 1980, str. 28-29.

3/ Z. Golubović, *Covek i njegov svet*, Prosveta, Beograd 1974, str. 205-206.

4/ U društu postoji »dominantna« kultura koja se nameće čitavom društvu (kultura vladajuće klase) i aponentske kulture (kulture radničke klase – ruralna). U okviru ovih osnovnih modela postoje razne podvarijante – supkulture. One se razlikuju od kultura kojima pripadaju svojim posebnim svojstvima, ali i pored toga, po opštim elementima, predstavljaju dele teh kultura. Zbog toga su međusobni odnosi kultura i podkultura vrlo složeni. U zavisnosti od raznih elemenata, ona mogu da dobiju oblike neposrednog međusobnog suprotnstavljanja, oblike saradnje i čak oblike spašanja i praznjenja. Na pitanje šta je kultura, zastupnici ovakvog shvatjanja nude praktične radne diferencije: »Reč kultura odnosi se na onaj plan na kom društvene grupe razvijaju posebne oblike društvenog života i izražavaju svoja materijalna i socijalna istaknuta; kulturu čini način i oblici kojima članovi grupa oblikuju gradu svog društvenog i materijalnog iskustva.« Kao što se vidi pojam kultura se ne razlikuje od socio-ekonomskog sadržaja-ne postoji »kultura uopšte«, nego ona koja je vezana za način života, shvanjanja i obnavljanja društvenog bića određenih društvenih grupa. Kultura grupa ili klase je, po ovom shvatjanju, poseban i svojevrsan način života – skup značenja vrednosti i ideja koji su uteljenoj u instituciji, društvene odnose, sistemu verovanja, običaje i navike u korišćenju predmeta materijalnog života.« (S. Majstorović, *Kultura i demokratija*, str. 124-125).

5/ S. Majstorović, Isto, str. 126.

6/ S. Majstorović, Isto, str. 126-127.

7/ S. Majstorović, Isto, str. 127. Imala mišljenja da »Marksov iskaz da je vladajuća kultura, kultura vladajuće klase, nekad i bio tačan; Sad više nemamo razloga da ga smatramo takvim. U 18. veku sekularizacija zapadna inteligencija, svojim projektom prosvetenošću, po prvi put potkopalu kulturni monopol vladajuće klase... Premda je doista bila buržoaska klasna kultura čiji je tvorac bila inteligencija buržoazije je ipak ostajala sumnjičava – i ne bez izvesnog opravdanja – prema, pobunjenosti njenih intelektualnih saputnika... Kultura nije više, nadgradnja, politički i ekonomski vladajuće klase, unutar koje su neki društveni činioči-stvarajući, koristeći i zloupotrebljavajući kulturu kao sredstvo dominacije u interakciji i međusobnom sukobu. Povlašćeno i nepovlašćeno sudelovanje u kulturi je moguće objasniti klasom, ali samu kulturu nije.« (K.D.) (A. Heler, *Kultura, Marksizam u svetu 4-5/1986*, str. 117-118).

Uočavajući da su klasne kulture tvrdokorne, A. Heler, ipak ističe da je došlo do sutona klasnih kultura. One ove procese objašnjava sive većom ulogom potrošnje. Nekada su se gradani posvećivali svom profesionalnom životu, ali *danas profesionalna aktivnost nije više središte oko koga se organizuje način života*.« (K.D.) Kao izvor kulture identifikacije česice se javlja novo potrošnje. (Videti: A. Heler *Kulturni pokreti*, Polja, 353-354/88, str. 32).

*Uključivanje kulture u radničku praksu proizvodnje može doistadaleko boje i više nego kultura potrošnje, ukazivati na specifičnost i autonomiju radničke kulture. Ovo vodi ne sašto uključivanju u tu kulturu onih kulturnih osobnosti, koje su uzrokovane tehnološkom praksom i praksom ekonomiske, političke i ideološke klasne borbe, već i tome da se u toj praksi pronalaze organizacioni principi radničke kulture, podrazumevajući čak i kulturu potrošnje. (M. Vrnet, *Su la cultura ouveriere, le Penesée*, br. 163 (1972) prema: *Marksizam u svetu 11/1975* str. 74. R. Hogort uočava da »određeni aspekti života van proizvodnje posebno favorizuju dominantan položaj dominirajuće kulture i ideologije. U tim aspektima života, ili u toj praksi, radnička klasa je podložnja stranim uticajima, njeni kapaciteti pobedivanja su tu manji nego li igde drugude.« (Marksizam u svetu, Isto, str. 75).

D. Vitsos, *Sport i hegemonija: O izgradnji dominantne kulture i Treći program radio Beograda* str. 74/1987 str. 297.

8/ Doista naša moć da se odupremo često je pasivna, tj. ograničena na prilike da odbacimo a ne na prilike da pokrenemo i izgradimo alternative. To međutim, može da nas podseti da hegemonija ne iziskuje postizanje u svakom pogledu pozitivne identifikacije sa postojećim stanjem stvari. Sve što je potrebno jeste da budu isključene one institucionalne »praznine« u kojima mogu biti doživljena alternativna značenja i vrednosti i u kojima bi mogli da uhvate korena alternativni modeli aktivnosti, da se tu razvijaju i navedu veliki broj ljudi na razmišljanje o dominantnom modelu, sa manje samozamujljivih pozicija. Turen (1977) ističe da kad se u velikoj meri postigne prekid raspredava i kada se, štaviše, dominantni način života nade u položaju da sam sebe definisi kao nešto racionalno i pozitivno, protest i povlačenje mogu propasti da se predstave kao nešto »negativno« i da se na taj način uspešno marginalizuju. (D. Vitsos Isto str. 297).

9/ A. Heler, *Kulturni pokreti*, Isto, str. 321.

10/ A. Heler, *Kulturni pokreti*, Polja, 353-354/1988, str. 321.

11/ D. Vitsos Isto, str. 296.

12/ videti: Zbornik *Obnova utopiskih energija*, IIC, SSO Srbije, Beograd, 1987, str. 210.

13/ Isto, str. 210-211.

14/ Isto, str. 121.

15/ S. Drakulić, *Subkultura, kontrakultura i kulturna revolucija*, Delo, 12/1976, str. 43.

16/ M. Brejk, *Podkultura kao analitičko oruđe u sociologiji*, Podkultura II 1987 str. 16-17.

17/ Sire videti: DŽ. Klark, S. Hol, T. Džeferson, B. Roberts: *Podkultura kultura i klasa*, Podkultura 1/1985, str. 26.

18/ D. Hebdidž, *Podkultura – značenje stila*, str. 81.

19/ M. Brejk, *Podkultura kao analitičko sredstvo u sociologiji*, str. 25.

20/ S. Drakulić, *Kultura i kontrakultura*, Kultura 68-69/1985 str. 165.

21/ T. Rocak, *Kontrakultura*, Naprijed, Zagreb, 1978.

22/ »Pokreli hipika izražava dublju i potpuniju pobunu. Vodio ga je veoma mali broj mladih, ali imao je snažan odjek u redovima ostalih. Preko dugih kosa, maštovitog odevanja, pop-muzike, zajedničke osjetilnosti zajedničkog stajališta prema životu, razvio se među američkom i evropskom omladinom zajednički sustav vrednosti. Polazišta im je tačka radikalno odbijanje društva koje se temelji na novcu i profitu dokle odbijanje zapadnog sistema. Siromaštvo i ravnomerne raspodele, dobara donekle podsjećaju na kasno rimsko carstvo, uz iznimku da barbari još nisu dovoljno jaki da bi prešli granice.« (Videti: M. Diverž, *Janus* – dva lica Zaj-pada, Globus, Zagreb 1980, str. 202-203).

23/ Ž. Atali, *Buka*, Vuk Karadžić, Beograd, 1983, str. 150.

24/ Ž. Atali, Isto str. 150-151.

Nije više potrebno stvarati muziku kao u izvođenju predstave, već treba direktnom, usmernom kontrolom, tišinom, nametnutom umesto ubedljivanja, postići da se čuti... zahvaljujući osvajačkom zaglušujućem prisustvu, vlast može biti mirna: ljudi više ne razgovaraju. Ni se ništa o vlasti!« (str. 164).

*Danas je omladina počinje da stiče iskustva u kome je vlast tako apstraktna da više ne može da se shvati, u kome se kao najgora pretinja osećaj samota, a ne otudnje, saobraćenje sa normom postaje zadovoljstvo zbog pripadnosti priznanja nemoći zbrinuti u udobnosti polaganjanja.« (str. 169).

26/ Videti: S. Drakulić, *Kultura i kontrakultura*, str. 116.

27/ S. Drakulić, *Omladinske subkulture i njihovo proučavanje*, Revija za sociologiju 3-4/1984 str. 242.

28/ Isto, str. 292.